

РОЗВИТОК КООПЕРАТИВНОГО РУХУ НА РАДІАЦІЙНО ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ

К. О. Литвиненко, аспірант*

Житомирський національний агроекологічний університет

Проаналізовано роль розвитку кооперативного руху на радіаційно забруднених територіях на основі зарубіжного досвіду та його значення в аграрній сфері українського села. Виявлено основні проблеми розвитку кооперативного руху та необхідність його функціонування на забруднених територіях України.

Постановка проблеми. Трансформування економіки аграрного сектора створило передумови розвитку нових ефективних організаційно-правових форм господарювання. Нині особливо актуальним питанням стає розвиток кооперації для підвищення конкуренції і витіснення монополії в сільському господарстві, що дасть змогу створити нові робочі місця і підвищити рівень життя населення. Актуальним є також виробництво екологічно чистої продукції через освоєння і використання нових інноваційних технологій, для утримання конкурентних позицій та переваг, а також задоволення потреб споживачів якісною продукцією. Особливо гостро постають проблеми розвитку кооперативних структур в радіаційних зонах Житомирської області. Складна економічна ситуація аграрної сфери вимагає динамічного розвитку нових організаційно-господарських формувань, серед яких особливого значення набувають виробничі та обслуговуючі кооперативи.

Розвиток кооперативного руху сільських територій України гальмується через екологічну ситуацію, зумовлену наслідками еколого-техногенною катастрофою сучасності – аварією на Чорнобильській АЕС, яка супроводжувалась глобальними викидами

---

* Науковий керівник – д. е. н. професор, член-кореспондент НААН України М. М. Ільчук.

радіонуклідів в біосферу. Внаслідок цього виникли руйнації в структурі життєзабезпечення, обмеження ведення сільського господарства, значні втрати робочих місць і підвищення рівня безробіття, проблема дотримання принципів організації виробництва, ресурсозабезпеченості, а також адаптації забруднених територій до умов аграрного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням підвищення економічної та екологічної ефективності розвитку радіаційно забруднених територій та ролі розвитку кооперативного руху на селі присвячено праці В. В. Гончаренка, В. В. Зіновчука, В. М. Малеса, А. С. Малиновського, О. В. Чайнова та багатьох інших вчених. Проте, ряд питань, пов'язаних з дослідженням теоретико-методологічних основ та практики функціонування кооперативів відповідно до умов та рівня забрудненості сільських територій, потребують подальшої розробки. Зокрема, дискусійними залишаються питання розвитку сільського господарства та переробної промисловості у зонах радіаційного забруднення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим фундаментом структурної перебудови сільського господарства стає розвиток кооперативного руху, що дає можливість підвищити прибутковість виробництва, зменшити участь посередників, створити нові робочі місця, зміцнити бюджет і можливості селян. Серед науковців дискусійним залишається визначення сутності поняття кооперативу. Більшість з них акцентує увагу на спільності мети суб'єктів, що створюють кооператив; підпорядкованості отримання прибутків; задоволенню потреб не самої організації, а її учасників; демократичний характер управління економічною діяльністю за активної участі членів кооперативу. В основному дослідники роблять наголос на одній із сторін діяльності кооперативу – організаційній, соціальній, економічній. Серед організаційних ознак при цьому виділяється об'єднання людей та добровільність членства, а серед економічних – ведення колективного господарства, отримання переваг від об'єднання ресурсів та зусиль учасників, розподіл результатів господарської діяльності не пропорційно вкладеному капіталу, а залежно від користування послугами кооперативу [1, с. 37].

На наш погляд, кооператив – це специфічна, відмінна від інших форм господарювання діяльність добровільно об'єднаних громадян спільним інтересом на правах власності, орендованого або наданого в безкоштовне користування майна на засадах самостійності, самоуправління і самофінансування. Характерною ознакою

кооперативу слід вважати те, що його члени поєднують в одній особі співвласника кооперативного підприємства і його клієнта. Комбінація функцій клієнта, члена та власника може бути різною. У ринкових умовах кооператив передбачає як основу приватну власність учасників, що об'єднують її для задоволення своїх економічних і соціальних потреб. Характерною особливістю кооперативу, яка відрізняє його від інших форм підприємництва в ринковому господарстві, є неприбутковий характер функціонування. Чаянов О. наголошував, що «для кооперативу корінь всього підприємства, його душа полягає у вигоді його учасників» [3, с. 10]. На відміну від приватних підприємств, де економічна ефективність оцінюється, передусім, на основі розміру чистого прибутку, для кооперативу першочергове значення мають рівень зарплати, задоволення економічних та соціальних потреб його членів.

Проте, створюючи кооперативи, необхідно враховувати зарубіжний досвід. Наприклад, 5 найбільших гігантів кооперативного руху аграрного сектора економіки Північної Америки (США і Канади): *Agway*, «*Farmland Industries*», «*Tri Valley Growers*», «*Rice Grower Association*», «*Saskatchewan Wheat Pool*» тривалий час не лише успішно розвивались, а й поширювали свою діяльність за межі американського континенту, проте вони зазнали економічного краху, як стверджують дослідники через ряд причин: неефективні економічні зв'язки, втрата членами почуття обов'язковості в колективі, недостатня гнучкість та невміння швидко реагувати на запити ринку, складна і непрозора організаційна структура, неефективність управлінських ланок, втрата стратегічних орієнтирів, неспроможність справлятися зі структурними проблемами [5, с. 32].

Західноєвропейські кооперативи мають деяку відмінність: вони більш однопрофільні і вузькоспеціалізовані в наданні послуг своїм членам, ідеологія кооперативного руху направлена на стримування конкуренції між однопрофільними кооперативами, фермерські господарства можуть бути членами кількох кооперативів із різних видів діяльності, але за окремим профілем – лише в одному, обов'язковість кооперативної освіти. Головною відмінністю американських кооперативів є націленість на отримання прибутку і направленість на економічні кооперативні принципи, західноєвропейські кооперативи суворо дотримуються у своїй діяльності всіх принципів. На нашу думку, запорука успішної діяльності кооперативу є дотримання усіх кооперативних принципів, включаючи і міжнародні кооперативні принципи. Тенденція розвитку світового кооперативного досвіду дає змогу прогнозувати позитивні і

негативні процеси, які можуть виникнути в середовищі молодого кооперативного руху України.

Аварія на Чорнобильській АЕС загострює проблеми розвитку кооперативного руху і розвитку аграрної сфери на забруднених територіях. Так, прилеглі до них території стали зоною відчуження, а прилеглі до них території обмежили чи взагалі відмовились від виробництва продукції і вирощування певних культур, які в процесі виробництва чи вирощування поглинають значну частку небезпечних для здоров'я людини радіоактивних елементів. На нашу думку, радіаційно забруднені території – це території, на яких кількість радіоактивних нуклідів і при їх розпаді дози опромінення різної енергії загрожують життю для всіх живих організмів. На цих територіях погіршуються демографічні показники: знижується народжуваність, зростає смертність, працездатне населення мігрує на інші, менш забруднені території, або ж люди зовсім виїжджають за межі країни. Погіршується рівень добробуту громадян та економічний стан цих територій.

Житомирська область – одна з найбільш постраждалих територій унаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. На території області проживає менше 3 % населення України, однак кожен сьомий з тих, хто має статус постраждалого від наслідків страшної катастрофи, – житель Житомирщини. На початок 2010 р. у зонах радіоактивного забруднення Житомирщини знаходилось 687 населених пунктів, з них 19 міст та селищ міського типу, серед яких міста обласного значення: Коростень, Овруч – III зона та Малин – IV зона. У результаті аварії на Чорнобильській атомній електростанції в Україні постраждали 3,2 млн людей, серед них – понад 1 млн дітей. Близько 600 тис. людей взяли участь у ліквідації аварії, 162 тис. були евакуйовані та відселені із забрудненої території. Близько 76 тис. українців стали інвалідами. Станом на 01.01.2011 р. в Житомирській області мешкає 341351 чол. (26,7 % усього населення області), які мають статус потерпілих унаслідок Чорнобильської катастрофи. Понад 332 тис. з них мешкають на радіоактивно забруднених територіях [4].

Згідно закону «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» в Україні існує 4 зони радіоактивного забруднення [2]:

1. Зона відчуження включає місто Прип'ять і Чорнобиль. На цих територіях проживання і господарська діяльність заборонена.

2. Зона періодичного радіоактивного контролю. На цих територіях доречно створювати кооперативні структури зі збирання грибів, ягід, лікарських рослин, а також структури із заготівлі

деревини. Полювання, рибальство у природних водоймах і річках дозволяється відповідно до правил, що діють на території України, з обов'язковою перевіркою м'яса і риби на вміст у них радіоактивних речовин. У підсобних господарствах ніяких обмежень щодо годівлі та утримання сільськогосподарських тварин птиці не запроваджується.

3. Зона гарантованого добровільного переселення. На цій території заготівлю грибів, ягід, хвойної лапини і виробництво хвойно-вітамінного борошна заборонено. Необхідний особливий режим ведення сільського господарства: обмежене землекористування (скорочення рільництва, зменшення обробітку ґрунту), переспеціалізація сільського господарства та насінництва, вирощування технічних культур (льон, хміль та ін.), розвиток тваринництва, інтенсивне конярство тощо. Випас худоби на лісових пасовищах цієї зони здійснюється при досягненні висоти травостою не менше 10 см. При високій щільності забруднення заготівля деревини допускається лише у зимовий час і при наявності снігового покриву. Використання деревини як палива, заготівля пневого смолу і дьогтю заборонені. Заборонено випасати молочну, м'ясну худобу, а заготовляти сіно дозволяється лише як корм для робочих коней. Використання гною як добрива заборонено.

4. Зона посиленого радіоекологічного контролю. Дозволено збирання, заготівлю грибів, ягід, лікарських рослин і сіна з обов'язковим попереднім дозиметричним контролем. Заготівля деревини і використання продуктів її переробки проводиться без обмежень. У підсобних господарствах рекомендується періодичний вибірковий контроль м'ясних і молочних продуктів, кормів.

Відповідно до цих зон слід створювати добровільні об'єднання селян на договірній основі із заготівлі ягід, грибів, їх збуту, обробці та переробці деревини відповідно до умов цих територій. Розвиток сільського господарства на радіаційно забруднених територіях – це певною мірою пристосування, налаштування або зміна способу виробництва, виробництво безпечної для здоров'я населення сільськогосподарської продукції та надання послуг шляхом впровадження інновацій, використання нових технологій і техніки відповідно до умов даної території. Розвиток кооперативного руху дасть змогу з'ясувати ряд невирішених питань економічного і соціального змісту: низько ефективне виробництво, недостатній розмір місцевих бюджетів через відсутність підприємницької діяльності на цих територіях, низький рівень життя населення на селі через відсутність робочих місць і низькі доходи, низький рівень розвитку

сфери освіти, медицини тощо. Успішне функціонування сільськогосподарських кооперативів дасть можливість підвищити конкурентоспроможність особистих селянських господарств і покращити їх соціально-економічний стан, а злагоджені дії інститутів влади і сільськогосподарських товаровиробників можуть стати запорукою успішного розвитку кооперативного руху на селі.

Висновки. Розвиток кооперативного руху на радіаційно забруднених територіях дасть змогу вирішити ряд економічних і соціальних проблем на селі. Радіаційно забруднені території – території, на яких кількість радіоактивних нуклідів і при їх розпаді дози опромінення різної енергії загрожують життю для всіх живих організмів.

В Україні існує чотири зони радіаційного забруднення, на яких можливий розвиток кооперативного руху відповідно до умов даної території. Кооператив – специфічна, відмінна від інших форм господарювання діяльність добровільно об'єднаних громадян спільним інтересом на правах власності, орендованого або наданого в безкоштовне користування майна на засадах самостійності, самоуправління і самофінансування. Розвиток кооперативного руху повинен бути узгодженим з вимогами до зон радіаційного забруднення території.

Список використаних джерел

1. Гончаренко В. В. Кредитна кооперація: форми економічної самопомоги сільського і міського населення у світі та в Україні: (теорія, методологія, практика) / В. Гончаренко. – К. : Глобус, 1998. – 330 с.
2. «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», Закон України від 27 лютого 1991 року № 791а-ХІІ
3. Чайнов А. Краткий курс кооперации / А. Чайнов. – Изд. 4-ое, [перераб. и доп.]. – М. : Центр. тов-во «Кооперативное издательство», 1925. – 352 с.
4. Чорнобильська трагедія – біль України [Електронний ресурс] / Головне управління Держкомзему у Житомирській області. – Режим доступу: <http://www.dkzem.zt.ua/component/content/article/619-the-chernobyl-tragedy-pain-ukraine.html>
5. Fulton M. The Changing Landscape of Cooperatives in North America / Fulton M., Hei J., Fairbairn B. – Papers presented at the XIV International Economic History Congress Helsinki, Finland, 21 to 25 August 2006.